

3.6 Система методичного та наукового забезпечення в системі освіти України на початку XX століття

Реформування системи освіти у 1920 рр. передбачало радикальну заміну як самої організації методичної роботи педагогічних ВНЗ і методичних засобів навчання, так і форми та методів перевірки знань студентів. Організацією методичної роботи у системі педагогічної освіти займалась Центральна методична комісія Головпрофосу. На початку 1920-х рр. головна увага Центральної методичної комісії була спрямована на організацію методичної підготовки та перепідготовки студентів та вчителів, яка здійснювалась у педагогічних інститутах і технікумах. В цей час Центральна методична комісія ставила за мету оволодіння майбутніми педагогами та вчителями нової методики викладання, новітніми формами, засобами навчання та перевірки знань.

Метою цього підрозділу є вивчення процесу створення системи органів керівництва методичною роботою, розгляд нових форм, засобів і методів навчання та впровадження у навчальний процес навчальної практики та стажування, аналіз новітніх методик обліку знань студентів та наукової роботи.

9 червня 1920 р. Наркомос УСРР надіслав інструкцію до педагогічних ВНЗ, яка передбачала застосування нових методів навчання, поєднання лекційного методу з індивідуальними та груповими заняттями. Серед арсеналу форм, методів та засобів навчання у системі педагогічної освіти були поширені лекції, семінари, колоквіуми, лабораторні роботи, тематичні екскурсії, бесіди, навчальна практика, стажування тощо. Впродовж 1920-х років це давало змогу активізувати процес навчання, отримувати зворотній зв'язок зі студентами, поєднувати теоретичні знання з практичними навичками та вміннями. На початку 1920-х рр. у педагогічних ВНЗ за традицією, що склалася ще у довоєнні часи, застосовувався переважно лекційний метод навчання. Так, у педагогічних інститутах та трирічних педагогічних курсах м. Харкова впродовж 1921 – 1922 навчального року головним методом навчання була лекція, яка закріплювалась роботою у групах на практичних заняттях.

Поширення практичних робіт, групових, семінарських та лабораторних занять мало велике позитивне значення. Зокрема, у цей час журнал «Студент революції» наголошував на важливості застосування активних форм і засобів навчання: «Семінарські та лабораторні заняття з асистентами дають можливість контролювати роботу студентів». У жовтні 1922 р. на загальних зборах студентів-комуністів вищої школи м. Харкова голова Головпрофосу Я. Ряппо вказував на незадовільне програмно-методичне забезпечення у ВНЗ УСРР з боку губернських методичних комісій. А у грудні 1922 р. у звіті Київської методичної комісії було акцентовано увагу на слабке керівництво методичною роботою у вищій школі з боку методкому Київського губпрофосу. Саме тому у листі голови Головпрофосу Я. Ряппо у липні 1923 р. губпрофосам було запропоновано створювати у навчальних закладах методичні гуртки з метою підвищення методичної майстерності викладачів. Так, у звіті Харківської окружної методичної комісії про роботу за 1925 – 1926 навчальний рік сповіщалося, що окружну методичну комісію було утворено у 1925 р., а до цього методична робота проводилась самодіяльно, без якого-небудь керівництва та плану. Київська окружна методична комісія у листопаді 1925 р. розробила положення про консультативно-методичні бюро у ВНЗ. На його основі у січні 1926 р. консультативно-методичне бюро було утворено у Київському ІНО, до складу якого увійшло вісім осіб, серед яких було два професори. Вищим органом консультативно-методичного бюро виступав пленум, куди увійшли усі викладачі інституту. Головною функцією консультативно-методичного бюро було встановлення методів викладання, організація консультацій щодо їх застосування та відображення своєї діяльності у методичному бюлетені інституту. Велике значення у своїй роботі Київська окружна методична комісія надавала методиці викладання суспільних дисциплін. Так, у березні 1926 р. за її ініціативи було скликано окружну методичну конференцію викладачів суспільствознавства.

У 1925 – 1926 навчальному році значно активізував свою діяльність методичний комітет Головпрофосу. В цей час його діяльність була спрямована

на централізоване методичне забезпечення окремих галузей освіти. Так, у лютому 1925 р. методком Головпрофосу розробив програму курсу: «Вступ до сучасної техніки» для студентів ІНО, з метою «навчати майбутнього педагога вмінню знаходити дидактичний матеріал у різних галузях виробництва. А в березні 1926 р. методком Головпрофосу своєю постановою затвердив теми дипломних робіт з усіх спеціальностей педагогічних ВНЗ.

У 1923 – 1924 навчальному році розпочались масовані атаки на домінуючий у той період «лекційний» метод навчання. Так, навесні 1924 р. М. Мельник зі сторінок «Студента революції» сповіщав, що «лекційний засіб викладання, як застарілий та консервативний, повинен поступитися місцем методу семінарському». В цьому ж році у звіті до ЦК КП(б)У Головпрофос вказував, що «акцент у методичному забезпеченні роботи вищої школи буде зроблено на групову роботу студентів». Проте переважна більшість викладачів ВНЗ намагалась зберегти, або поєднати лекційний метод навчання з новими активними методами. Так, А. Машкін писав восени 1923 р. у журналі «Студент революції», що «лекційно-аудиторний метод не має бути повністю замінений іншими методами. Але йому доведеться звужити свої рамки за рахунок проробки матеріалів з асистентами ». В цьому ж році професор С. Карпенко, продовжуючи дискусію щодо доцільності використання у подальшому лекцій у вищій школі, зауважував: «Лекційний засіб викладання – це квінтесенція вищої освіти. Він дозволяє аудиторії сприймати логічне мислення та інтелектуальні цінності за допомогою емоційної вібрації, без чого неможливо викликати психологічні процеси у мозку».

Розгорнуті дискусії, щодо доцільності подальшого використання у майбутньому лекційного методу навчання, не вщухали впродовж періоду, що вивчається. В цей час предметні (циклові) комісії педагогічних ВНЗ, на які було покладено головний тягар відповідальності за організацію методичної роботи у педагогічних ВНЗ, разом з консультативно-методичними бюро та факультетськими комісіями застосовували різноманітні методи навчання. Серед арсеналу форм та засобів навчання у педагогічних інститутах і технікумах, поряд

з лекціями, були поширені семінари, лабораторні роботи, бригадно-лабораторний та комбінований метод навчання. Так, у Київському ІНО у січні 1926 р. фізико-математична предметна комісія з чотирьох дисциплін застосовувала лабораторний метод, з десяти дисциплін – комплексний, з двох – лекційний. На біологічному факультеті домінуючим лишився лекційний метод навчання, а на хімічному – сім з дванадцяти дисциплін вивчалися за допомогою лабораторного методу.

У Одеському ІНО з 1923 року перевага надавалась семінарському методу, поряд з яким на першому курсі поширився і бригадно-лабораторний метод. Цей метод заперечував або зводив нанівець лекційне викладання та індивідуальну відповідальність студента за якість отриманих знань, а індивідуальна перевірка знань замінювалася колективною. За цим методом бригадир отримував від викладача завдання для усієї бригади, яка колективно його вирішувала. Застосування бригадно-лабораторного методу навчання було вимушеним засобом, який був викликаний нездатністю колишніх робітників засвоювати лекційні заняття, бо вони не мали відповідного мінімального рівня знань.

Вагоме місце серед форм і засобів навчання у 1920-і рр. набувають екскурсії. Практично усі заклади спеціальної (професійної) освіти активно застосовують цей засіб навчання. Так, студенти Харківського ІНО у 1928 р. постійно здійснювали тематичні екскурсії на виробництво для вивчення курсу «Вступ до сучасної техніки», де збирали матеріал щодо новацій у сучасному виробництві. У Дніпропетровському ІНО екскурсії студентів-педагогів факультету професійної освіти у другій половині 1920-х рр. стали звичайним явищем. Це надавало змогу майбутнім викладачам професійних шкіл, шкіл гірничого учнівства мати комплекс знань, щодо стану виробничих процесів, сутності новітніх технологій та рівня оснащення підприємства технікою.

У Одеському ІНО, починаючи з 1925 – 1926 навчального року, були започатковані екскурсії з педагогічного циклу. Ці екскурсії здійснювались у заклади соціального виховання та спеціальної (професійної) освіти. Студенти були присутні на заняттях, здійснювали спостереження, а їх результати

занотовували до робочих щоденників і ці матеріали використовували при підготовці рефератів та складанні заліків.

Різноманітність форм, засобів та методів навчання студентів у галузі педагогічної освіти мала як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, відбувався творчий пошук нових сучасних активних засобів навчання, що дозволяло впливати на активізацію навчального процесу та підвищувати якість навчання, а, з іншого боку, переважна більшість викладачів педагогічних ВНЗ не мала відповідної методичної підготовки та необхідного педагогічного досвіду для застосування нових методик навчання. Саме тому, як тільки тиск Наркомосу щодо застосування активних групових методів навчання було послаблено, більшість педагогічних ВНЗ повернулись до роками випробуваного лекційного методу навчання.

Так, у Київському ІНО у 1929 р. головним методом викладання були лекції. Лекції тривали по шість годин на добу і студенти механічно конспектували незнайомий матеріал. Потім, за допомогою конспектів та підручників, за два тижні за допомогою зубріння матеріалу, здавали 14-15 заліків. Зважаючи на це, студенти КІНО у своїй багатотиражній газеті «Кузня освіти» запропонували: «Лекції переважно замінити семінарськими та практичними заняттями; лекції використовувати тільки з тих дисциплін або з тих тем, які слабо висвітлені у навчальній літературі; з окремих предметів семінари та практичні заняття можна замінити консультаціями викладачів на кафедрі; розклад занять складати таким чином, щоб студенти мали не більш ніж два семінари на добу. В цьому ж році у Дніпропетровському ІНО викладачі наполягали на використанні переважно лекційного методу навчання, хоча студентський загаль інституту вважав більш ефективною формою навчання семінари та практичні заняття. Такі настрої студентства Дніпропетровського ІНО були цілком зрозумілі, тому що на першому курсі їх навчали за допомогою стовідсоткового «Дальтон-плану», на другому використовували комплексні методи навчання, на третьому переходили до методу бесіди (запитання – відповідь). Тому перехід до чистого

лекційного методу навчання в кінці періоду, що вивчається, викликав мотивоване незадоволення з боку студентів.

Про повернення і домінування у педагогічних ВНЗ лекційного методу навчання у 1929 – 1930 навчальному році сповіщав «Студент революції» і закликав «ліквідувати лекційний метод навчання, а усю навчальну роботу перевести у невеличкі групи, де використовувати активні форми навчання». Але у деяких педагогічних ВНЗ до кінця періоду, що вивчається, збереглися активні форми навчання, насамперед, такі як семінарські, практичні та лабораторні заняття. Наприклад, у 1928 – 1929 навчальному році у Чернігівському ІНО домінувала лабораторна система навчання, хоча в той же час у Чернігівському педагогічному технікумі знов повернулися до лекційного методу.

Поряд з лекційними, груповими та екскурсійними заняттями у педагогічних ВНЗ впродовж 1920-х рр. використовували і специфічні форми навчання, до числа яких, насамперед, слід віднести навчальну практику та стажування. Зазвичай навчальна практика проводилась впродовж третього триместру (влітку), а стажування – наприкінці або після завершення строку навчання. Ще у листопаді 1922 р. комісія Голопрофосу прийняла постанову, за якою особи, що успішно пройшли стажування і закінчили ВНЗ одержували диплом державного зразку.

Навчальна практика студентів педагогічних ВНЗ почала застосовуватися після прийняття комісією Головпрофосу рішення про проведення літньої практики у закладах спільної (професійної) освіти. 4 травня 1923 р. РНК УСРР приймає рішення «Про обов'язкове проходження навчальної практики та стажування», а 27 червня цього ж року – «Про проведення виробничої практики студентів ВНЗ».

Слід зазнати, що УСРР та Німеччина першими у світі почали застосовувати обов'язкову навчальну практику та стажування студентів. Такі кроки Наркомосу УСРР спирались на певні історичні традиції. Службова практика студентів мала місце ще у дореволюційні часи. Ця практика проходила у літній період для окремих студентів за приватними проханнями,

особливо на залізниці та у гірничій справі. У 1920 р. Наркомос вперше вводить обов'язкову навчальну практику і стажування у медичній галузі освіти. У наступному 1921 р. Наркомос розробив проект постанови «Про обов'язкове проходження навчальної практики та стажування». Але у той час економічна криза, викликана господарською розрухою, не дала можливості втілити у життя ці напрацювання. Навіть у 1923 – 1924 навчальному році заявки на проходження практики та стажування за даними Головпрофосу задовольнялися лише на 15 %. У 1924 – 1925 навчальному році цей показник збільшився до 50%, а у наступному навчальному році – до 65%.

Запровадження навчальної педагогічної практики дозволяло майбутнім педагогам отриманні теоретичні знання з педагогіки та методики викладання закріплювати на практиці. Наприклад, студенти Харківських трирічних педагогічних курсів у 1924 р. проходили навчальну практику у семирічній школі, де потім здавали практичні семестрові заліки. З 1926 р. навчальну практику почали проводити за єдиним планом. У 1927 – 1928 навчальному році був висунутий заклик до пошуку нових форм і видів практики. В цей час у педагогічному технікумі м. Нікополя було розроблено новий план педагогічної практики. За цим планом студенти повинні були пройти три види навчальної практики: політосвіта, педологія, краєзнавство. Всі види практики відбувались у семирічних єдиних трудових школах.

У 1926 – 1927 навчальному році навчальну практику в Одеському ІНО проходили студенти трьох курсів усіх факультетів і відділень. Студенти факультету соціального виконання мали повністю пройти практику, а студентам факультету професійної освіти було надано можливість закінчити її впродовж наступного року. На факультеті соціального виховання перший період практики полягав у детальному ознайомленні студентів з комплексною системою викладання, другий період – з методами викладання предметів у трудових школах. Обидва періоди закінчувались проведенням студентами залікових занять зі школярами та складанням індивідуальних звітів про підсумки педагогічної практики. 28 грудня 1929 р. до складу комісії з педагогічної

практики в ОІНО увійшли викладачі: О. Чекунов (голова), А.Готалов-Готліб, Я. Резнік, Р. Міквіц, М. Савчук та студенти: Пшоник (єврейське відділення), Озолінт і Бренсіз (німецьке відділення).

Впродовж другої половини 1920-х рр. в УСРР під час проведення навчальної практики студенти педагогічних ВНЗ заміщували вчителів, що негативно відбивалось на якості підготовки школярів. Ця система проведення педагогічної навчальної практики зберігалася і на початку 1930-х рр. Але, 26 травня 1933 р. вийшла постанова РНК УСРР «Про педагогічну практику студентів», яка категорично засудила систему, за якою «студенти у політехнічній школі заміщують під час практики вчителів». Вказана постанова РНК УСРР встановила такі завдання педагогічної практики: ілюструвати теоретичний курс педагогіки, ознайомлення з роботою школи, вивчення досвіду роботи провідних вчителів, самостійне проведення пробних навчальних занять. Вказані завдання, на нашу думку, надавали змогу майбутнім педагогам поступово адаптуватися до внутрішнього життя школи, засвоїти методику викладання досвідчених педагогів та подолати комплекси публічного виступу у дитячій аудиторії.

Організацією проведення стажування студентів займались комісії з проведення виробничої практики та стажування. З цією метою у вересні-жовтні 1923 р. було створено Центральну комісію з проведення виробничої практики та стажування Головпрофосу, крім того при наркоматах були утворені аналогічні галузеві комісії. Галузеві комісії проіснували до 14 січня 1926 р. Після їх ліквідації Центральна комісія отримала статус міжгалузевої. Поряд з Центральною, були утворені окружні комісії та комісії ВНЗ з проведення практики та стажування. Головним завданням окружних комісій та комісій ВНЗ було методичне забезпечення проходження практики та стажування, складання заяв та укладання договорів з підприємствами та організаціями на проходження практики та стажування, організаційний контроль за їх проведенням, затвердження звітів практикантів та стажистів. Звіти останніх мали бути затверджені комісіями вищих навчальних закладів, а після цього ці звіти

надходили до окружних та Центральної комісії, які присвоювали стажистам відповідну кваліфікацію.

Так, у червні 1924 р. комісія з проведення практики та стажування Харківських педагогічних курсів ім. Г. Сковороди розглянула звіти 25 стажистів. Всі звіти були затверджені і направлені до окружної комісії. У травні 1925 р. Харківська окружна комісія розглядала заяви стажистів педагогічних ВНЗ м. Харкова. Наприклад, комісія розглянула заяви І. Рудченка та С. Сергієнка щодо зарахування їм педагогічного стажу та присвоєнні відповідної кваліфікації. Заяви стажистів були задоволені, педагогічний стаж під час стажування було зараховано, присвоєна кваліфікація педагога соціального виховання та надані відповідні документи та посвідчення. Бердянський педагогічний технікум, відповідно положенню про стажування та практику, з 2 по 5 січня 1926 р. провів конференцію своїх стажистів, де були заслухані доповіді, зроблені пропозиції та узагальнено досвід роботи стажистів.

На початковому етапі організації стажування, заяви, що робили комісії щодо проходження стажу, задовольнялись вкрай погано. Так, у 1923 – 1924 навчальному році було задоволено лише 15% заяв, а у 1925 – 1926 навчальному році вже – 65%. Тому багато студентів для вирішення цього питання звертались самотужки до Центральної комісії і навіть до партійних органів. Так, 23 липня 1926 р. секретаріат Київського окружного комітету КП(б)У задовольнив заяву студентів Київського ІНО П. Дробника та С. Ісаченка про проходження стажування у м. Біла Церква.

Навчальна практика та стажування студентів з 1926 р. здійснювались за єдиними планами під керівництвом викладачів. З цього ж року у кожному педагогічному інституті і технікумі були створені «бюро зв'язку», які займались підтримкою зв'язку зі стажистами у навчальних закладах. «Бюро зв'язку» мали достовірну оперативну інформацію щодо стану організації роботи стажистів та намагались вирішувати питання відносно усунення проблем, що перешкоджали проведенню стажування. У своїй роботі комісії з проведення практики та стажування стискалися і з таким явищем як відмова студентів від проходження

стажування, або самовільний вибір місця його проходження. Тому у червні 1927 р. Наркомос своїм рішенням надав комісіям педагогічних ВНЗ право не надавати таким особам диплом педагога.

Питання щодо організації та проведення практики та стажування у січні 1927 року було обговорено на II Всеукраїнській конференції пролетарського студентства. В резолюції конференції було записано: «Питання практики та стажування внаслідок гострого погіршення їх організації в останній час у усіх напрямів потребують рішучого втручання...». І дійсно, за даними Головпрофосу 1926 – 1927 навчальному році 40% студентів не змогли потрапити на стажування і отримати дипломи про закінчення ВНЗ. Табл. 4.3 демонструє нам наявність місць для проведення стажування з окремих спеціальностей.

Таблиця 4.3

Чисельність студентів, що закінчили ВНЗ та чисельність отриманих місць для проведення стажування у 1926 – 1927 рр.

№ з/п	Спеціальність	Чисельність студентів, що закінчили ВНЗ	Чисельність наданих місць для проведення стажування	% задоволення
1	Металурги	196	69	36%
2	Хіміки	457	315	70%
3	Механіки	973	624	62%
4	Електрики	468	135	30%
5	Будівельники	638	115	18%
6	Аграрії	871	86	9,8%
7	Ветеринарні лікарі	128	62	48%
8	Економісти	1077	225	22%

Продовження табл. 4.3

9	Юристи	255	27	11%
10	Банки та фінанси	103	98	97%
11	Кооператори	413	37	9%
12	Страховальники	34	17	50%
13	Лікарі	1958	1470	70%
14	Фармацевти	283	113	40%
15	Педагоги	3519	3519	100%

Табл. 4.3 показує, що тільки педагогічна галузь освіти готувала найбільшу кількість фахівців вищої кваліфікації та стовідсотково забезпечувала їм проходження стажування. В той же час аграрії спромоглися надати 9,8% місць, а кооператори – тільки 9%. Такий стан речей штучно стримував підготовку фахівців вищої кваліфікації і саме тому липневий 1928 року пленум ЦК ВКП(б) в резолюції «Про поліпшення підготовки нових спеціалістів» визнав за необхідне замінити систему стажування обов’язковим для державних органів влаштуванням на постійну роботу тих, хто закінчив інститути і технікуми. Для прискорення темпів підготовки спеціалістів наприкінці 1929 року був проведений ще один тимчасовий захід, а саме скасування дипломних робіт. Це був вимушений захід, який надав змогу прискорити випуск фахівців.

Нові методи навчання студентів потребували розробки нових методів контролю і перевірки знань. Тимчасове положення «Про вищі навчальні заклади УРСР» 1923 р. передбачало три форми контролю: поточний (перевірка відвідування), періодичний (заліки з визначенням обов’язкового мінімуму знань) і спорадичний (індивідуальний). Контроль знань здійснювався під наглядом контрольно-методичної комісії. У педагогічних ВНЗ облік академічної праці студентів проводився педагогічним складом з усіх дисциплін. У червні 1924 р. Центральний методичний комітет Наркомосу своїм циркуляром відмінив складання заліків та іспитів і запропонував ВНЗ «перейти до системи перевірки знань у ході семінарських та практичних занять». У циркулярі наголос робився

на самостійній та груповій роботі студентів. Так, у Миколаївському ІНО відповідно рекомендаціям Центрметодкому у 1924 – 1925 навчальному році перейшли до семінарського методу викладання. Усі заліки та іспити студентів було скасовано.

У Одеському ІНО після закінчення циклу або триместру підбивалися підсумки якості знань. Вони складалися з оцінок за доповіді, колективні та індивідуальні реферати, відповіді на практичних заняттях. Кожного триместру у відомостях обліку виставлялась оцінка «задовільно», «добре», «дуже добре». На підставі циклових та триместрових оцінок, викладачі виводили загальну оцінку за весь курс, яку й заносили до відомості і, одночасно, до залікової книжки студента. Якщо студент не встигав виявити свої знання зі всього курсу, він мав право скласти залік індивідуально, з дозволу декана, за окремим заліковим білетом. На підставі цих документів навчальна частина складала звіт про академічну успішність студентів за триместр, а після закінчення року – за весь навчальний рік. Відсоткову успішність студентів у першому триместрі 1925 – 1926 навчального року можливо простежити за наведеною нижче таблицею 4.4.

Таблиця 4.4

Академічна успішність у відомостях студентів Одеського ІНО у першому триместрі 1925-1926 навчального році

Факультет	Відділ	Курс		
		I	II	III
Факультет професійної освіти	Біологічний	86	52	51
	Математичний	69	42	41
	Літературний	69	48	55
	Історичний	74	60	45
Факультет соціального виховання	Український	59	62	45
	Європейський	64	77	67
	Німецький	83	91	-

З табл. 4.4 ми бачимо, що на факультеті професійної освіти академічна успішність студентів на першому курсі була значно вищою, ніж на другому, а на другому курсі – ніж на третьому. Такий стан речей був пов'язаний, по-перше, з покращанням якісного складу студентів, по-друге, ускладненням навчальних програм на наступних курсах, по-третє, підвищенням «планки знань» викладачами для старшокурсників. Академічна активність студентів виявлялась також на підставі відвідування лекцій, якщо студент не відвідував лекції без підстави, то на засіданні Правління ВИЗ його виключали зі складу студентів.

У вересні 1925 року відбулась I Всеукраїнська конференція з наукової організації праці у ВНЗ, де з доповіддю виступив голова Центральної методичної комісії Мандрикін. Від імені Центрметодкому він запропонував ВНЗ розробити «тести успішності студентів, як засіб обліку академічної роботи студентів». У 1925 році Центральна методична комісія розробила спеціальну методичну літературу з теорії та практики тестів успішності. Крім того до ВНЗ були надіслані програми для самостійної розробки тестів успішності з усіх дисциплін.

Перехід до нових форм контролю та обліку знань, відмова від заліків та іспитів відбувалась не рівномірно у різних педагогічних ВНЗ. Використання багатьма педагогічними інститутами і технікумами «забороненого» лекційного методу навчання не давала їм змоги рівноцінно замінити заліки та тестування на інші форми індивідуального та групового обліку академічної успішності студентів. У 1925 – 1926 навчальному році заліки як групові, так і індивідуальні, вибірково використовувались у більшості педагогічних інститутів та технікумів. Так, у Одеському ІНО факультетські комісії піднімали питання про недопущення студентів до складення заліків, якщо ті не були присутні на лекціях та практичних заняттях. Впродовж 1924 – 1926 рр. професори М. Гордієвський, К. Добролюбський, В. Селінов та інші пропонували таких студентів залишати на наступний рік навчання з усіх дисциплін. У травні 1926 р. Центральна методична комісія Наркомосу у наказі № 011108 започаткувала випускні іспити для слухачів, що закінчили робітничі факультети.

Наукова робота у системі педагогічної освіти здійснювалась на науково-дослідницьких кафедрах інститутів, а також у закладах, які функціонували при губернських, а потім окружних відділах соціального виховання. З початку 1920-х років організацією і керівництвом науковою роботою займалась Комісія Наркомосу з наукових справ, а розвитком науково-дослідної роботи та діяльністю наукових товариств – Науковий комітет Головпрофосу. 11 листопада 1921 року Науковий комітет Головпрофосу було перетворено на окремий відділ Наркомосу, з входженням його представника до Колегії Головпрофосу з наукових справ. Восени 1921 р. Науковий комітет розробляє положення і створює Комітет допомоги вченим, який займається покращанням матеріальних умов розвитку науки.

У липні 1923 р. науковий відділ Головпрофосу розгортає діяльність, щодо організації науково-педагогічної роботи. При створеному у Харкові науково-дослідницькому інституті педагогіки були сформовані науково-дослідницькі станції з професійної освіти, а також лабораторії на місцях, які плідно займалися науковою роботою з питань виробничого навчання. У липні 1923 року на першій нараді завідувачів губернських відділів соціального виховання було прийнято рішення про організацію науково-педагогічної роботи і про створення дослідницько-педагогічних станцій на місцях. Крім того в резолюції наради зазначалось, що на місцях наукові педагогічні комітети і наукові методичні комітети були утворені за ініціативи з низу. Діяльність науково-педагогічних станцій координування Центрального науково-педагогічною станцією у Харкові. На початку 1920-х років у центрі наукових пошуків педагогів буди два напрямки: «вільного виховання» та «рефлексологія», яка спиралась на ідею залежності фізіологічних та біологічних процесів від середовища. Ці два наукові напрямки у подальшому об'єднали у нову науку – педологію. Впродовж 1920-х років наукові розробки педологів були покладені в основу виховної роботи у закладах освіти. Цю роботу у закладах соціального виховання і професійної (соціальної) освіти очолювали штатні педологи. Наукова ідея саморозвитку дитини на основі педологічних знань про неї була покладена в основу виховного

процесу. Система виховання спиралася на еволюційно-біологічні (природні) закономірності розвитку дитини. У першій половині 1920-х років педологи розробили доскональну систему методів впливу на виховання та навчання, які активно втілювалися у практику роботи школи. У 1926 році Центральна науково-педологічна станція у Харкові займалась втіленням своїх наукових розробок у школах, дитячих будинках, дитячих колоніях, дитячих садках, навчальних закладах для сліпих, глухих і розумово відсталих дітей. Педологи за допомогою тестування та індивідуальної роботи з учнями активно впливали на розумовий та фізичний розвиток дітей. Наукові розробки педагогічної та педологічної науки органічно втілювались у навчальний процес у педагогічних ВНЗ.

Так, у Одеському ІНО на першому курсі студенти вивчали загальні положення про дитину (педологію), на другому – вони студіювали педагогічну психологію і дидактику, необхідні для вивчення методики з фахових предметів, що починалися з третього триместру другого курсу. Ці предмети вивчались як на другому, так і на третьому курсі

Наукові роботи у галузі педагогіки здійснювались і узагальнювались в асоціаціях наукової педагогіки. Перша асоціація наукової педагогіки була створена при Одеському губернському відділі народної освіти ще у 1922 році. Вона складалась з осіб, які займались науковою розробкою проблем виховання. На чолі асоціації була президія з трьох осіб, яка здійснювала загальне керівництво, розробляла методики та розподіляла фінансові кошти. Асоціація наукової педагогіки отримувала асигнування Наркомосу, губернського відділу народної освіти, кошти професійних спілок, доходи від реалізації літератури. У грудні 1922 року Головрофос розглянув на своєму засіданні досвід Одеського губнаросвіту та рекомендував створення асоціацій наукової педагогіки у інших губерніях.

У педагогічних ВНЗ наукова робота проводилась на базі науково-дослідницьких кафедр, чисельність яких з кожним роком збільшувалась. Кожна науково-дослідницька кафедра мала певні теми та напрямки наукової роботи. Окремі науковці педагогічних ВНЗ займались розробкою власних наукових

вподобань. Ці наукові роботи, згідно «Положенню про науковий ступінь», оформлювались як докторські дисертації, за якими присвоювався єдиний в УСРР науковий ступінь доктора. З вересня 1923 року розпочалось присудження наукового ступеню доктора, як вищої наукової кваліфікації. У грудні 1924 року до цього положення були внесені зміни, зроблені на пленумах Укрнауки. Ці зміни у лютому 1925 року затвердила комісія Наркомосу. Так, у травні 1924 року президія наукового комітету затвердила постанову Одеської комісії з присудження вченого ступеня про присудження вченого ступеня доктора ботаніки Д. Свиренко. А у 1925 році захистили наукові роботи і отримали вищий ступінь доктора викладачі Київського і Харківського ІНО - Кравчук (математика), Ріттер (історія культури) та інші.

Таким чином, впродовж 1920-х років навчальна, методична та наукова робота у педагогічних інститутах і технікумах знаходилась у стані перманентного реформування та безперервного пошуку шляхів її удосконалення. На якість навчання значною мірою впливала організація та структура навчального року, яка у педагогічних ВНЗ будувалась за триместровою системою. Проте Наркомос не вдавався до уніфікації структури навчального року, тому у різних педагогічних інститутах і технікумах встановлювалась власна структура навчального року. Початок і закінчення навчального процесу, терміни триместрів та канікул встановлювали місцеві органи народної освіти. Триместрова система навчання передбачала максимальне залучення студентського загалу до академічної роботи, тому тривалість навчання значно перевищувала світові стандарти, а перерви між триместрами не давали змоги студентам поновити як свій фізичний стан, так і психічні сили. Саме тому наприкінці 1920-х років Наркомос перейшов до семестрової побудови навчального року, що надало студентам можливість два місяці відпочити влітку. Крім того, враховуючи той факт, що переважна більшість студентів педагогічних ВНЗ була вихідцями з села, літня перерва у навчанні дозволяла залучати їх до сільськогосподарської роботи, що в умовах економічної скрути та платного навчання мало суттєве значення.

Поряд з реформуванням структури навчального року у педагогічних ВНЗ відбувалось реформування і системи навчання. Якщо на початку 1920-х років педагогічні заклади освіти використовували «предметну» систему навчання, то з 1923 року Наркомос починає впровадження «курсової» системи. Стара, «предметна» система надавала студентам можливість вільно відвідувати лекції та, по можливості, працювати. За новою «предметною» системою була встановлена черговість складання іспитів та заліків, терміни усунення академічної заборгованості та переведення студентів на наступний курс, обов'язкове відвідування студентами занять. Не зважаючи на неприховане невдоволення «курсовою» системою навчання більшістю студентів, вона впевнено закріпилась у педагогічних інститутах та технікумах і, беззаперечно, сприяла покращенню якості підготовки педагогів та позбавленню педагогічних ВНЗ від «академічного баласту» «вічних студентів», які навчались у вищій школі по 9-15 років.

Значні зміни ми спостерігаємо в організації і змісті навчального процесу. Впродовж 1920-х років процес навчання у педагогічних ВНЗ був побудований на основі навчальних програм та планів. Проте, у першій половині 1920-х років, навчальні програми та плани розробляли самі педагогічні інститути та технікуми, а перші навчальні програми, розроблені методичним комітетом Головпрофосу у педагогічних освітніх закладах, з'явилися лише у 1924 – 1925 навчальному році. Базовою ланкою, щодо розробки навчальних програм та планів у педагогічних інститутах і технікумах, були предметні (циклові) комісії, до роботи яких, поряд з викладачами, залучались і студенти. Діяльність предметних комісій була підпорядкована факультетським комісіям. Проте, вже у 1927 – 1928 навчальному році предметні комісії починають обмежувалися своєю корпорацією та занурюватися у протистояння окремих неформальних утворень, особливо у питанні розподілу навчальних дисциплін та навчального навантаження. Новий імпульс у роботі предметних (циклових) комісій педагогічних ВНЗ ми спостерігаємо у березні 1928 року після виходу положення Наркомосу «Про циклові (предметні) комісії в інститутах УРСР», за яким їх

повноваження та відповідальність за якість навчального процесу значно підвищувалась, крім того за ними закріплювалась розробка і вдосконалення методології викладання та контроль за викладанням навчальних дисциплін.

Впродовж 1920-х років педагогічні ВНЗ намагалися зменшувати багатопредметність, знаходити оптимальне пропорційне поєднання предметів соціально-економічного, природознавчого та педагогічного циклів, дотримуватися встановленого Наркомосом розміру бюджетного часу (36 годин на тиждень) для студентів, вести боротьбу за максимальне відвідування студентами та викладачами лекцій, шукати шляхи підвищення якості академічної роботи. Серед заходів, які були покликані покращити академічну ситуацію у педагогічних ВНЗ, слід зазначити запровадження журнальної системи обліку відвідування занять студентами, створення гуртків взаємодопомоги та ударних бригад, проведення анкетування студентів з метою з'ясування якості викладання навчальних дисциплін.

Накопичення у кінці 1920-х років у педагогічних інститутах і технікумах великої кількості другорічників та осіб, які були умовно переведені на наступний курс навчання і, враховуючи факт гострої нестачі вчителів, на базі ІНО у 1927 році була створена екстернатура двох видів. Перша – для педагогів - практиків, з одночасним складанням заліків та іспитів, друга – для починаючих вчителів, які складали іспити поетапно. Впродовж 1920-х років у педагогічних інститутах і технікумах відчувалась гостра нестача навчальної та методичної літератури, і навіть створення у деяких ВНЗ власних видань, цю проблему до кінця періоду, що вивчається, не вирішило.

Організацією методичної роботи у системі педагогічної освіти займалися Центральна методична комісія Головпрофосу, яка впродовж 1920-х років намагалась впроваджувати у навчальний процес нові активні форми, методи та засоби навчання. Серед арсеналу форм, методів та засобів навчання у системі педагогічної освіти були поширені лекції, семінари, колоквіуми, лабораторні роботи, тематичні екскурсії, бесіди, навчальна практика та стажування. Це давало можливість поряд з активізацією процесу навчання, отримувати

зворотній зв'язок зі студентами, поєднувати теоретичні знання з практичними навичками та вміннями. Проте, намагання Головпрофосу замінити лекційну форму навчання груповою роботою студентів натикнулися на активний супротив з боку педагогічної корпорації, що дозволило зберегти, а наприкінці 1920-х років офіційно поновити лекційний метод викладання, що викликало масове невдоволення студентів, які не звикли до лекційної форми роботи. Саме тому у деяких педагогічних ВНЗ до кінця періоду, що вивчається, зберігалися активні форми навчання, насамперед такі, як семінари, практичні та лабораторні роботи. У різних педагогічних ВНЗ в один і той же час домінували різні форми та методи навчання.

Поряд з лекційними, груповими та екскурсійними заняттями у педагогічних ВНЗ впродовж 1920-х років використовували і специфічні форми та засоби навчання – навчальну практику та стажування. Навчальна практика проводилась впродовж третього триместру (влітку), а стажування – наприкінці або після завершення строку навчання. Педагогічна галузь освіти була єдиною серед усіх профільних вертикалей, яка стовідсотково забезпечувала студентів місцями для проведення навчальної практики та стажування. Організацією проведення практики та стажування студентів займалися комісії з проведення практики та стажування, головною метою яких було методичне забезпечення проходження практики та стажування, забезпечення місць для проходження практики та стажування, організація контролю за їх проведенням та затвердження звітів. Інститут практики та стажування, який у 1920-і роки вперше був запатентований у Німеччині та Україні, надав право молодим педагогам на отримання робочого місця відразу після закінчення ВНЗ.

Нові методи навчання студентів потребували нових методів контролю та перевірки знань, які були націлені на створення атмосфери творчості та розкутості у процесі навчання і які знімали тягар психологічного тиску на студентів. Перехід у педагогічних ВНЗ до семінарської та лабораторної форми роботи дозволяв здійснювати поточний контроль якості знань кожного студента, що дозволило вже на початку 1920-х років відмовитися від складання іспитів та

заліків. У другій половині періоду широкого застосування набули тести, які стали одним з головних засобів поточної перевірки знань майбутніх педагогів. Проте, офіційне поновлення лекційного методу повернуло і стару форму перевірки знань – іспити та заліки.

Наукова робота у системі педагогічної освіти здійснювалася на науково-дослідницьких кафедрах інститутів. Наукові розробки педагогічної та педологічної науки органічно втілювались у навчальний процес у педагогічних ВНЗ. Кожна науково-дослідницька кафедра мала певні теми та напрямки наукової роботи, а окремі науковці педагогічних ВНЗ займались розробкою власних наукових досліджень, які оформлювались як докторські дисертації, за якими присвоювався єдиний в УСРР науковий ступінь доктора наук.